Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИНИНГ СУДГАЧА БЎЛГАН БОСҚИЧИДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИ НАТИЖАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Xolxo‘jaev Muxtor Qo‘chqor o‘gli
O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Akademiyasi Tezkor-qidiruv faoliyat
kafedrasini mustakil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23970763

Аннотация. В статье раскрываются некоторые аспекты использования результатов оперативно-розыскной деятельности на досудебной стадии уголовного процесса, проблемы использования результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе, включающие в себя ряд взаимосвязанных теоретических, нормативно-технологических, практических и иных особенностей.
Ключевые слова: оперативно-розыскной деятельность, досудебная стадия, уголовный процесс, проблемы использования результатов, вещественное доказательство допустимости доказательств, суд.

Аннотация. Мақолада жиноят процессининг судгача бўлган босқичида тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланишнинг айрим жиҳатлари, шунингдек, тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан жиноят процессида фойдаланишнинг бир-бирига боғлиқ бўлган бир қатор назарий, меъёрий-технологик, амалий ва бошқа хусусиятларини ўз ичига олган муаммолари ёритилган.
Калит сўзлар: Тезкор-қидирув фаолияти, судгача бўлган босқич, жиноят процесси, натижалардан фойдаланиш муаммолари, ашёвий далил, далилларнинг мақбуллиги, суд.

Annotation: The article sheds light on certain aspects of applying the results of operational-search activities during the pre-trial stage of criminal proceedings. It further explores the challenges of integrating operational-search results into the criminal process, encompassing a series of interrelated theoretical, regulatory, technological, practical, and other distinct characteristics.
Key words: Operational-search activity, pre-trial stage, criminal proceedings, problems of using results, real evidence (physical evidence), admissibility of evidence, court.

ТҚФ натижаларидан жиноят процессида фойдаланиш муаммоси ҳозирги замоннинг энг йирик илмий-амалий муаммоси ҳисобланади. У бир-бирига боғлиқ бўлган бир қатор назарий, меъёрий-технологик, амалий ва бошқа хусусиятлардан иборат. Ушбу жиҳатларнинг умумий ва қисман ҳал қилинишига ёндашувлар жиноят-процессуал ва тезкор-қидирув ҳуқуқи орқали аниқ намоён бўлади. Шу муносабат билан сўнгги бир неча йил ичида олимлар тезкор-қидирув фаолияти натижаларини исботлашда фойдаланишнинг мақбул мезонлари ва шартларини ишлаб чиқишга интилишди, бу эса, бир томондан, жиноят процессининг мазмуни ва мақсади ҳақидаги замонавий ғояларга жавоб бериши, унинг асосий принципларига мос келиши, иккинчи томондан, реал тарзда

амалга оширилиши, яъни жиноят процессида тезкор-қидирув натижаларидан фойдаланиш муаммосини ҳал этишнинг самарали механизми ва бир қатор конструктив тартибга солувчи ечимлар ишлаб чиқилиши зарур.

Республикамизда жамиятда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига қатъий риоя этиш аҳоли фаровонлигини юксалтириш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлар мақсадларига эришишнинг зарур шартларидан биридир.

Сўнгги йилларда жиноят-процессуал қонунчилигига жуда кўп ўзгаришлар рўй берди, бу эса, жумладан, жиноят процессида тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланиш тартибига таъсир кўрсатди ва шунинг учун бизнинг фикримизча, илгари олиб борилган илмий тадқиқотлар долзарблиги ва амалиёт эҳтиёжларидан орқада қолиши оқибатида ўз аҳамиятини тезда йўқотмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон жадал ривожланмоқда. Республикада барча соҳаларда чуқур ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Инсон, унинг демократик ҳуқуқий давлатдаги ҳуқуқлари ва эркинликлари энг юқори ижтимоий аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг янги таҳрири миллий давлатчилигимиз ва суверенитетимиз, бугунги кунда эришилган барча ютуқлар ва марралар, демократик ҳуқуқий давлат қуриш йўлидаги интилишларимизнинг мустаҳкам пойдеворидир. Янги Конституция қонунчиликни ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг асосий асоси сифатида ўзини тўлиқ оқлади. Жамиятда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига қатъий риоя қилиш аҳоли фаровонлигини ошириш, ҳуқуқий демократик давлат барпо этиш бўйича амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлар мақсадларига эришиш учун зарур шартлардан биридир. Уларни таъминлаш ва ҳимоя қилиш ҳуқуқий давлатнинг энг муҳим функциялари ҳисобланади.

Жиноят-процессуал қонунчилигининг вазифалари жиноят содир этган ҳар бир шахс адолатли жазога тортилиши ва бирорта ҳам бегуноҳ шахснинг жавобгарликка тортилмаслиги ва айбланмаслиги учун жиноятларни тез ва тўлиқ очиш, айбдорларни фош этиш ва қонуннинг тўғри қўлланилишини таъминлашдан иборат. Жиноят-процессуал қонун ҳужжатларида белгиланган жиноят ишини юритиш тартиби қонун устуворлигини мустаҳкамлашга, жиноятларнинг олдини олишга, шахс, давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя қилишга ёрдам бериши керак. Исботлаш ишнинг қонуний, асосли ва адолатли ҳал этилиши учун муҳим бўлган ҳолатлар тўғрисидаги ҳақиқатни аниқлаш мақсадида далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашдан иборат.

Эслатиб ўтамиз, Ўзбекистон мустақилликка эришгач, 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган Жиноят-процессуал кодекси алоҳида боб (9-боб) далилларнинг умумий шартларига бағишланган бўлиб, унда унинг процессуал қоидалари ва шартлари қонунчилик даражасида мустаҳкамланган. 1994 йилдаги Жиноят-процессуал кодексининг Умумий қисмида жойлашган учинчи бўлим исботланиши керак бўлган далиллар ва ҳолатларга бағишланган бўлиб, ушбу бўлимнинг 9-бобининг 85-95 ва 95-моддалари далилларнинг умумий шартларга бағишланган процессуал қоидалар билан бойитилган.

Б.К. Ражабов таъкидлаганидек: “Жиноят-процессуал кодексининг нормалари замон талаблари асосида такомиллаштирилиб, уларга инсон ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатларини

кучайтиришга қаратилган бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди (70 дан ортиқ қонун ҳужжатлари билан киритилган), жиноят процесси тарихида ўчмас из қолдирди”[1].

Таъкидлаш жоизки, кейинги йилларда мамлакатимизда суд-ҳуқуқ соҳасини тубдан ислоҳ қилиш бўйича кенг кўламли ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар амалга оширилди. Шундай қилиб, суриштирув ва дастлабки терговга янги институтлар киритилди, яраштирув, дастлабки суд муҳокамаси, медиация, шунингдек суд қарорларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини текшириш каби институтлар такомиллаштирилди. Олти йил давомида Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига 44 та қўшимча ва ўзгартиришлар киритилган бўлса-да, жиноят-процессуал далилларнинг муаммоли масалаларидан бири жиноий ишни исботлашда тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланиш масаласи бўлиб қолмоқда.

“Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 19-моддасида тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан далил сифатида фойдаланишга рухсат берилганига эътиборингизни қаратамиз. Бироқ тезкор-қидирув фаолияти натижалари Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига мувофиқ текширилгандан ва баҳоланганидан кейин далил сифатида тан олиниши мумкин. Шундай қилиб, қонун чиқарувчи тўғридан-тўғри рухсат беришдан воз кечиб, умумий характердаги қонунни шакллантиришга устунлик берди. Шунга кўра, бу ерда мақбуллик масаласи мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 95-моддасига мувофиқ: “Далиллар белгиланган тартибда тўпланган бўлса ва ушбу Кодекснинг 88, 90, 92 – 94-моддаларида назарда тутилган шартларга жавоб берса, мақбул ҳисобланади”[2] ва шунга мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси 95-моддасига[1] кўра, далиллар қуйидаги ҳолларда ҳақиқий эмас деб топилади: «Агар фактик маълумотлар қонунга хилоф усуллар билан ёки жиноят процесси иштирокчиларини қонун билан кафолатланган ҳуқуқларидан маҳрум қилиш ёки чеклаш йўли билан ёки ушбу Кодекс талабларини бузган ҳолда олинган бўлса, далил сифатида қабул қилиниши мумкин эмас деб топилади, шу жумладан:

1) жиноят процесси иштирокчиларига ёки уларнинг яқин қариндошларига нисбатан қийноқлар ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо турларини қўллаш билан;

2) уларни қалбакилаштириш (сохталаштириш) орқали;

3) гумон қилинувчининг, айбланувчининг ёки судланувчининг ҳимояга бўлган ҳуқуқларини, шунингдек таржимон хизматидан фойдаланиш ҳуқуқини бузган ҳолда;

4) ушбу жиноят иши бўйича иш юритиш ҳуқуқига эга бўлмаган шахс томонидан жиноят иши бўйича процессуал ҳаракат натижасида;

5) номаълум манбадан ёки жиноий иш юритиш жараёнида аниқлаш мумкин бўлмаган манбадан;

[1]Б.К. Ражабов Ретроспективный анализ положений, касающихся общих условий доказывания в уголовном процессе: file:///C:/Users/lenovo/Downloads/retrospektivnyy-analiz-polozheniy-kasayuschihsya-obschih-usloviy-dokazyvaniya-v-ugolovnom-protsesse.pdf

[2]Часть третья ст.95 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан в редакции Закона Республики Узбекистан от 2008 года 31 декабря № ЗРУ-198 — СЗ РУ, 2008 г., № 52, ст. 514.

6) жабрланувчининг, гувоҳнинг, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг суриштирув, дастлабки тергов жараёнида мавжуд далилларнинг жами билан судда тасдиқланмаган кўрсатмаларидан.

Ҳақиқий маълумотлардан далил сифатида фойдаланишга йўл қўйилмаслиги терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суд томонидан ўз ташаббуси билан ёки иштирокчиларнинг илтимосига биноан белгиланади. Терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судя далилларнинг номақбуллиги тўғрисида қарор қабул қилишда ҳар бир ҳолатда айнан нима қоидабузарлик бўлганлигини аниқлаши ва тегишли хулосалар билан асосланган қарор чиқариши шарт.

Гувоҳ, жабрланувчи, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг кўрсатувларидан, эксперт хулосасидан, ашёвий далиллардан, аудио, видеоёзувлардан ва ушбу Кодекс қоидаларини бузган ҳолда олинган бошқа материаллардан далил сифатида фойдаланиш тақиқланади”[3].

Шу ўринда, сўнгра Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 24 августдаги “Жиноят-процессуал қонун ҳужжатларини қўллашга йўл қўйилиши мумкинлиги тўғрисидаги нормаларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 24-сонли қарорини эсга олиш ўринли бўлади[4], унда айтилишича, далилларнинг мақбуллиги шартлари қуйидагилардан иборат:

далил тегишли субъект, яъни далиллар олинган процессуал ҳаракатни амалга оширишга ваколатли шахс томонидан олиниши керак;

фактик маълумотлар фақат Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 81-моддаси иккинчи қисмида кўрсатилган манбалардан олиниши керак;

далиллар далиллар олинган процессуал ҳаракатнинг қоидалари ва тартибига риоя қилган ҳолда олиниши керак;

Далилларни олишда тергов ва суд ҳаракатларининг бориши ва натижаларини қайд этиш бўйича барча қонуний талаблар бажарилиши керак.

Шуни таъкидлаш керакки, жиноят процесси назариясида далилларнинг мақбуллиги тўғрисида турли хил таърифлар билдирилган. Шундай қилиб, П. А Лупинская далилларнинг мақбуллиги деганда уларнинг мазмуни ўтмиш фактларини билиш воситаси бўлиб хизмат қилиш хусусияти тушунилади[5].

Яна бошқалар далил манбасининг мақбуллигини қонун чиқарувчи томонидан эътироф этилган маълум бир манбанинг процессуал исбот воситаси сифатида хизмат қилишга яроқлилиги (мақбуллиги) деб тушунадилар. Уларнинг фикрига кўра, далилларнинг нисбийлиги ишда қидирилаётган ҳар қандай факт билан унинг муҳим объектив алоқасини ифодаловчи ажралмас хусусиятдир[6].

[3]Ст. 95[1] введена Законом Республики Узбекистан от 4 апреля 2018 года № ЗРУ-470 — Национальная база данных законодательства, 05.04.2018 г., № 03/18/470/1005).

[4]https://lex.uz/docs/3896598. Дата обращения 08.12.2023.

[5]Лупинская П.А. Доказательственное право в УПК РФ // Материалы междунар. науч.-практ. конф., посвященной принятию нового УПК РФ: Сб. науч. тр. М., 2002. С. 79-82.

[6]Қаранг.: Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань,1976. С.121-130.

Бизнинг фикримизча, далилларнинг мақбуллиги деганда унинг қонунийлик нуқтаи назаридан манба, уни тўғри ҳал қилиш учун ишнинг ҳолатлари тўғрисида маълумот олиш методлари ва усуллари сифатида мувофиқлиги тушунилиши керак.

Юқорида айтилганлардан муқаррар хулоса келиб чиқади: қабул қилинадиганлик иш бўйича хулосаларни асослаш учун терговчи, прокурор ва суд томонидан қўлланиладиган ҳар бир далил томонидан бажарилиши керак бўлган баҳолаш мезонларидан биридир. Кейинчалик қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маълум хулосаларни асослаш учун фойдаланилган маълумотлар тўпланганда далилларга йўл қўйилади. Жиноят-процессуал кодекси (87-модда) ва Олий суд Пленумининг қарорларига мувофиқ далилларни тўплаш тергов ва суд ҳаракатлари орқали амалга оширилади: гумон қилинувчини, айбланувчини, судланувчини, гувоҳни, жабрланувчини, экспертни сўроқ қилиш; юзлаштириш; таниб олиш учун кўрсатиш; воқеа содир бўлган жойда далилларни текшириш; олиб қўйиш; тинтув; кўздан кечириш; текшириш; мурдани эксгумация қилиш; эксперимент ўтказиш; эксперт тадқиқотлари учун намуналар олиш; экспертиза ва тафтишларни тайинлаш; тақдим этилган буюмлар ва ҳужжатларни қабул қилиш; телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмаларидан олиб борилаётган музокараларни тинглаш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиб ташлаш, шунингдек тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш орқали[7]. Далилларнинг ҳар бирига нисбатан қонун уни олиш ва ҳужжатлаштириш тартибини белгилайди.

Далилларнинг қабул қилиниши масаласининг муҳимлиги ушбу принципнинг конституциявий мустаҳкамланганлиги билан таъкидланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ: “Одил судловни амалга оширишда қонунни бузган ҳолда олинган далиллардан фойдаланишга йўл қўйилмайди”[8]. Қонунни бузган ҳолда олинган далилларни қабул қилиб бўлмаслигига урғу кучайиб бораётганини кўриш қийин эмас. Бу ерда конституциявий нормада бундай далиллардан фойдаланиш имкониятини қатъий тақиқлаш мавжуд.

Жиноятни тергов қилиш амалиёти қуйидагилардан фойдаланиш билан дуч келади:

а) Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида белгиланган далилларнинг долзарблиги, йўл қўйилиши, ишончлилиги ва етарлилиги талабларига риоя қилган ҳолда тезкор-қидирув субъектлари томонидан олинган маълумотлар;

б) процессуалдан ташқари, лекин унинг ҳужжатли расмийлаштирилиши. Оммавий ва махфий хусусиятга эга бўлган маълумотлар нафақат далил маълумотларини жиноят-процессуал бирлаштиришга ёрдам беради, балки жиноят содир этиш ҳолатларини аниқлаш ва қайд этишда ҳам мустақил аҳамиятга эга бўлади.

Янги жиноят-процессуал қонунчилигининг ҳозирги босқичида жиноят процессида тезкор маълумотлардан фойдаланиш муаммоси камида икки йўналишда назарий жиҳатдан қайта кўриб чиқилиши керак.

Биринчидан, ретроград ёндашувнинг илмий-амалий ночорлигини тан олиш, унга кўра тўпланган тезкор маълумотлар кўпинча жиноят процессида кўриб чиқилмайди, чунки улар далилларнинг мақбуллиги принципига жавоб бермайди, Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунида тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш учун

[7]Часть первая статьи 87 в редакции Закона Республики Узбекистан от 30 ноября 2020 года № ЗРУ-651 — Национальная база данных законодательства, 01.12.2020 г., № 03/20/651/1577.
[8]Часть четвертая ст. 29 Конституции Республики Узбекистан.

асослар (15-модда) ва шартлари (16-модда)гина эмас, балки тезкор-қидирув фаолиятини чеклаш (16-модда) ҳам белгиланган.

Жиноят-процессуал ва тезкор-қидирув қонунчилиги нормаларининг қиёсий ҳуқуқий таҳлили бизга бир қатор хулосалар чиқариш имконини беради:

бир томондан, амалиётда тезкор маълумотларнинг “ноқонуний”лигига сабаб бўладиган нормаларнинг бундай “рақобати” тезкор-қидирув ўтказишнинг мақсадга мувофиқлигини деярли ҳеч нарсага камайтиради ва қимматли маълумотлар жиноят процессида қўлланилмайди ва, бошқа томондан, жиноий процессуал маълумотларнинг аниқ “фетишизацияси” мавжуд бўлиб, улар синчиклаб текшириш ва баҳолашда жиноят процессида қўлланилмайди, масалан, агар улар суд томонидан тўпланган барча далилларга зид деб топилса.

Яна бир шарт бор: агар шахсларнинг хавфсизлиги улар иштирокида олинган тезкор-қидирув натижаларидан далилларни яратиш учун фойдаланиш муносабати билан таъминланса[9].

Юқоридагиларни умумлаштириб, далилларнинг мақбуллигига қўйиладиган талабларни шакллантириш керак:

1) далиллар фақат Жиноят-процессуал кодексининг 81-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган манбалардан олиниши керак;

2) далиллар улар олинган процессуал ҳаракат қоидаларига мувофиқ олиниши керак;

3) далилларни олишда тергов ҳаракатлари натижаларини қайд этиш бўйича барча қонуний талаблар бажарилиши керак (сўроқ қилинаётган шахснинг имзолари сўроқ баённомасининг ҳар бир саҳифасига қўйилиши керак ва ҳоказо);

4) далиллар тегишли субъект томонидан олиниши керак.

Айрим далил манбаларига нисбатан қонунда улардан фойдаланишнинг тақиқлари ва чеклашлари белгиланади, уларнинг бузилиши далилларни номақбул қилади. Ҳа, мос равишда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 28-моддасида “Ҳеч ким ўзига ёки яқин қариндошларига қарши кўрсатма беришга мажбур эмас” деган қоида гувоҳга ўз яқин қариндошларига қарши кўрсатма беришдан бош тортиш ҳуқуқини беради.

Конституциявий ҳуқуқлар ва шахсий эркинликларни бузиш йўли билан олинган далиллар, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно, номақбул ҳисобланади.

Далилларни Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 87-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган тартибда тақдим этиш йўли билан олиш мумкин[10]. Улар, шунингдек далилларнинг мақбуллиги талабларига бўйсунадилар. Сўроқ пайтида ашёлар ва ҳужжатлар қачон ва қаерда топилганлигини аниқлаш керак. Тақдим этилган ашёларнинг мажбурий шарти бўлиб уларни ашёвий далил сифатида ишга киритиш тўғрисидаги қарор ва бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган ва мураккаб далилларни ташкил этувчи уларни ишга киритиш тўғрисидаги баённома ҳисобланади.

Компонентлардан бирортасининг йўқолиши далилларнинг номақбул деб тан олинишига олиб келади.

Қандай бўлмасин, у ёки бу маълумотни ўз ичига олган моддий объект қандай, қаерда ва қандай шароитда олинганлигининг ноаниқлиги уни далил қийматидан маҳрум қилади.

[9]Қаранг.: Доля Е.А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. М., 1996. С. 35.
[10]Часть вторая статьи 87 заменены частью второй Законом Республики Узбекистан от 4 апреля 2018 года № ЗРУ-470 — Национальная база данных законодательства, 05.04.2018 г., № 03/18/470/1005.

Далилларнинг мақбуллиги, қоида тариқасида, уларни тўплаш ва текшириш жараёнида аниқланиши керак, шунда исботлаш жараёнининг якуний босқичида терговчи ва судя фақат сифатли далиллар билан ишлай олади.

Далилларнинг мақбуллиги тўғрисидаги талабларга риоя қилиш иш бўйича тўғри ва қонуний қарор қабул қилишнинг энг муҳим кафолати ҳисобланади.

Жиноят процессининг далиллар, уларнинг хусусиятлари, манбалари ва воситалари каби асосий тоифаларини кўриб чиқиш далилий маълумотлар ва процессуал бўлмаган манбалардан олинган маълумотларни фарқлаш имконини беради.

Судлар у ёки бу далилларнинг мақбуллиги тўғрисида қарор қабул қилишда Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 24-августдаги "далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида"ги 24-сон қарорининг 9-11-бандларида келтирилган тушунтиришларга амал қилишлари лозим[11].

Қонунни бузган ҳолда олинган далилларга эътироф этилган тақдирда, суд уни жиноят иши бўйича далиллар тўпламидан чиқариб ташлаш тўғрисидаги қарорини қонун бузилишининг нима эканлигини кўрсатган ҳолда асослаши керак[12].

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Ўзбекистон Республикаси жиноят-процессуал кодексининг қонунни бузган ҳолда олинган далилларга йўл қўйилмаслик тўғрисидаги талаби далилларни, шу жумладан фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш ва бузиш билан боғлиқ далилларни тўплашда жиноят-процессуал қонунининг кенг тарқалган (айниқса судгача бўлган босқичларида) бузилишларини бартараф этишга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг ваколатли хулосасига кўра, далиллар, агар уларни тўплаш ва таъминлашда инсон ва фуқаронинг ҳуқуқлари ёки уларни тўплаш ва таъминлашнинг жиноий жавобгарлик органи томонидан белгиланган тартиби кафолатланган бўлса, процессуал қонун ҳужжатлари бузилган, шунингдек далилларни тўплаш ва таъминлаш номувофиқ шахс ёки орган томонидан ёки процессуал қоидаларда назарда тутилмаган ҳаракатлар натижасида амалга оширилган бўлса, қонунни бузган ҳолда олинган деб эътироф этилиши керак.

Ўзбекистон Республикасининг "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги Қонуни 19-моддасига мувофиқ: "тезкор-қидирув фаолияти материаллари жиноят ишини қўзғатиш учун асос бўлиши, тергов ишларини тайёрлаш ва ўтказиш учун жиноят иши юритилаётган суриштирув, тергов органларига, прокурорга тақдим этилиши мумкин". Тезкор-қидирув натижасида олинган маълумотлардан суд далилларида фойдаланиш учун улар далил мақомига эга бўлиши керак, яъни улар терговчи ёки суд томонидан ушбу моддада назарда тутилган қоидалардан келиб чиққан ҳолда олиниши керак. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 87-моддаси далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашни тартибга солувчи жиноят-процессуал қонун ҳужжатлари қоидаларига риоя қилинган ҳолда процессуал ҳаракатлар орқали амалга оширилади.

ТҚФ натижалари, агар бунинг учун тегишли асослар мавжуд бўлса, мақбул деб ҳисобланиши мумкин;

жиноят иши қўзғатилгунга қадар ҳам, иш юритиш жараёнида ҳам амалга оширилган;

ҳам ҳокимиятнинг ўз ваколатига мувофиқ, ҳам терговчи номидан амалга оширилади.

[11] https://lex.uz/docs/3896598.Дата обращения 12.12.2023.
[12] Қаранг.: там же. № 7. С. 3.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, жиноят-процессуал шаклнинг бузилиши олинган тезкор-қидирув маълумотларини далил сифатида фойдаланишга номақбул деб топишга олиб келади.

Юридик кучга эга бўлмаган ва олинган қуйидаги материаллар ва ашёлардан далил сифатида фойдаланиш мумкин эмас:

- зўравонлик, таҳдид, қўрқитиш ёки бошқа ноқонуний ҳаракатларни қўллаш билан;
- тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлмаган шахс;
- суд муҳокамасида номаълум бўлган ёки номаълум манбалардан;
- ашёвий далилларни ишга киритиш тўғрисида қарор чиқармасдан ёки жиноят иши материалларига далилларни киритиш тартибини бошқача тарзда бузган ҳолда;
- ТҚТни рухсатсиз ишлаб чиқариш натижасида, агар бундай санкция мажбурий бўлса;
- қонун ҳужжатларида белгиланган ҳолларда тезкор чора-тадбирлар амалга ошириш тўғрисида қарор чиқармасдан;
- ТҚТни уларни ўтказиш тартибини бузган ҳолда амалга ошириш;
- тезкор-қидирув натижалари бўйича нотўғри тузилган ҳужжатлар юридик кучга эга эмас.

Бошқача қилиб айтганда, тезкор-қидирув қонунчилиги нафақат жиноят процессида маълумотларнинг далилларга қўйиладиган талабларга жавоб бериши, балки уларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш жараёнини ҳам белгилайди. Бу муҳим шартдир.

Шундай қилиб, жиноят процессида тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланишни кенгайтириш муаммоси, албатта, янада муҳокама қилишни талаб қилади. Кўриниб турибдики, кенгайиш жиноятчиликка қарши курашда ҳуқуқий шакллардан фойдаланиш назарияси ва амалиёти ривожланишининг замонавий воқеликларига мос келади ва жиноят-процессуал ва тезкор-қидирув қонунчилигини ривожлантиришнинг баъзи ечимларини белгилайди.